

(van PC JMS – recensie aug 2011)

Kantttekeningen bij AMOS OZ EN DAVID GROSSMAN

Johan Snoek.

(Ter herinnering aan Hans Weterman).

In memoriam.

Hans Weterman (1918) werd priester in de rooms katholieke kerk; hij trad uit in 1962 maar hij zou de kerk zijn leven lang trouw blijven.

In Rotterdam was hij jaren lang directeur van de Sociale Academie; ook was hij vice voorzitter van de PvdA in Rotterdam. In de jaren negentig van de vorige eeuw werd hij docent van de HOVO-cursus aan de Erasmus universiteit. Hij sprak met zachte stem, maar wij, zijn cursisten, luisterden geboeid want hij was een bekwaam en begenadigd uitlegger van het nieuwe testament.

Wanneer hij en ik elkaar ontmoetten gingen onze gesprekken vaak over het Midden-Oosten en het Israëliësch-Palestijns conflict. We kwamen tot het plan, samen een artikel te schrijven over de recente publicaties van twee Israëliësch auteurs: de brochure van Amos Oz, *Hoe genees je een fanaticus* – en die van David Grossman, *De ander van binnenuit kennen – over de ziel van het schrijven*.

Hans heeft de brochures nog gelezen en aandachtstreepjes gezet. Zijn voorstel was om het artikel ter publicatie aan te bieden aan de redactie van *Ophef*, waarvan hij de jaren door abonné en geïnteresseerd lezer was. Zijn overlijden, op 25 mei 2008, doorkruiste ons plan. Node mis ik de inbreng van zijn scherpzinnige geest.

Hans zal bij mij in herinnering blijven als een vriendelijk en bewogen mens en een waardevol bondgenoot. Moge de gedachtenis aan hem tot zegen zijn.

In het volgende zal ik uitvoerig citeren uit de brochures – maar uiteraard kan niet alles vermeld – en daarbij enige kanttekeningen zetten.

I. Amos Oz, Hoe genees je een fanaticus.

Oz (1939) geldt als de belangrijkste Israëliësch auteur van de laatste vijftig jaar. Zijn meest recente roman, het autobiografische *Een verhaal van liefde en duisternis*, oogste veel waardering. Hij wordt genoemd als een serieus kandidaat voor de Nobelprijs voor literatuur. De hier te bespreken brochure bevat twee essays die gebaseerd zijn op toespraken die Oz hield in Duitsland, in 2002. Ik gebruik de vierde druk van de Nederlandse editie (Amsterdam, januari 2007), die tot stand gekomen is in samenwerking met Novib.

Het thema van het eerste essay, *Tussen gelijk en gelijk*, komt al aan het begin ter sprake: “Het Israëliësch-Palestijnse conflict (...) is geen strijd tussen goed en kwaad, maar (...) een botsing tussen gelijk en gelijk” (10). Oz wil alleen vechten “als het om leven en vrijheid gaat, niet om extra grondgebied of extra hulpbronnen” (16).

Europa en Duitsland.

In wezen is het conflict er een tussen twee slachtoffers van dezelfde onderdrukker: “Het Europa dat de Arabische wereld heeft gekoloniseerd, uitgebuit, vernederd en de cultuur ervan heeft vertrapt (...) is hetzelfde Europa dat de joden heeft gediscrimineerd, vervolgd, gekweld en uiteindelijk massaal vermoord in een ongekennde, misdadige genocide” (18).

Volgens Oz is heel Europa schuldig jegens zowel de joden – die het massaal vermoord heeft, als jegens de Arabische volken – die het gekoloniseerd en vernederd heeft. Allereerst verbaas ik me over wat Oz *niet* noemt: Hitler, Duitsland, het nationaal-socialisme, de wetten van Neurenberg, Auschwitz enz., en dat ofschoon hij zijn toespraak in Duitsland hield voor een Duits publiek. Was dat beleefdheid van de gast jegens de gastheer? Maar door de Duitse schuld te verwijden tot een Europese, lijkt het of Duitsland minder aansprakelijk is voor wat er onder Hitler's bewind aan misdaden jegens het joodse volk bedreven werd. Het is me niet bekend of iemand in Duitsland, nadat Oz zijn rede had uitgesproken, op dit punt een vraag gesteld heeft.

Er zijn meer vragen te stellen. Akkoord, Duitsland's bondgenoten (behalve Bulgarije!) en ook het Vichy-bewind waren medeplichtig aan de genocide. Ook de door Duitsland overweldigde landen zoals Noorwegen, Denemarken, België en Nederland? In ons land deden (en doen nu weer) Joden volop mee aan het nationale leven. We hebben als volk de genocide niet kunnen voorkomen en dat is erg genoeg. “De joden werden Europa uitgezet” (11). Deed Nederland daaraan mee? En de neutrale landen Zwitserland en Zweden? En Engeland?

Engeland in Palestina.

Ook op de bewering dat (heel) Europa “de Arabische wereld heeft gekoloniseerd, uitgebuit, vernederd en de cultuur ervan heeft vertrapt” valt mijns inziens het een en ander af te dingen. Het is waar: tussen de twee wereldoorlogen deelden Frankrijk en Engeland in het Midden Oosten de lakens uit. Het toenmalige Palestina was tot aan 1948 onder Engels mandaat. Maar dat betekende niet dat joden en Palestijnen toen slachtoffers van dezelfde onderdrukker werden. Het Engelse bewind begunstigde de een ten koste van de ander.

Zoals bekend kondigde Engeland in 1917 de *Balfour Declaration* af waarin aan het joodse volk een nationaal tehuis in Palestina beloofd werd. Als Engelse Hoge Commissaris werd een jood benoemd en de joodse immigratie groeide gestaag. Dat alles gebeurde, zonder dat de – toen overwegend Arabische bevolking – daarbij geraadpleegd werd.

Toen (1936-1939) de Palestijnse bevolking tegen deze politiek in opstand kwam (1936-1939) werd het verzet door het Engelse leger bloedig onderdrukt. De joodse gemeenschap als zionistische onderneming kon zich ontplooiën “*under the protective umbrella of British bayonets*” (noot: Benny Morris, *Righteous Victims*, p. 693.)

Kolonisten, vermomd als zionisten.

Volgens Oz “kijken beide partijen naar elkaar en zien in de ander het beeld van hun voormalige onderdrukker” (18). Zo worden in de Arabische literatuur de Israëliische joden afgeschilderd als verlengstuk van het harteloze Europa van vroeger, als kolonialisten, “deze keer vermomd als zionisten, en ze zijn gekomen om te tiranniseren, te koloniseren en uit te buiten”.

Oz vervolgt dan: “Heel vaak zien Arabieren, zelfs sommige ontvankelijke Arabische schrijvers, ons, Israëliische joden, niet als wat we feitelijk zijn – een stel half-hysterische vluchtelingen en overlevenden, achtervolgd door gruwelijke nachtmerries”. De helft van de

bevolking van Israël bestaat uit mensen die Arabische en islamitische landen zijn uitgeschopt, aldus Oz: “Israël is in feite één groot joods vluchtelingenkamp” (19).

Hier kan men toch enig begrip hebben voor de moeite die blijkbaar zelfs “ontvankelijke Arabische schrijvers” hebben om de Israëlische joden te zien naar het beeld dat Oz van hen schetst. Dat geldt in versterkte mate voor de Palestijnen – voor het merendeel in 1948 van huis en haard verdreven – die wonen in de hermetisch afgesloten Gazastrook; en voor de Palestijnen op de bezette Westoever, die dagelijks te lijden hebben van machtsmisbruik en willekeur van de kant van Israëlische soldaten en van de tot de tanden bewapende kolonisten. Onlangs kon men op tv (eerst in een uitzending van de EO, later in die van Nova en ook op YouTube) zien hoe joodse kolonisten gewelddadig te keer gingen tegen de Palestijnse bevolking. De beelden kwamen beschikbaar dank zij de Israëlische (!) mensenrechtenorganisatie *B’Tselem* (‘als evenbeeld van’: Genesis 1:27). (NOOT: girono. van SIVMO) die cameraatjes onder de slachtoffers had uitgedeeld: actie *shooting back*, op vreedzame manier dus.

Dit alles blijft bij Amos Oz buiten beeld, en ik vind dat geen goede zaak. Toch dient erkend te worden dat zijn redenering een waarheidselement bevat. Dat werd onder woorden gebracht door de Israëlische journalist en historicus Tom Segev: “Israël is ten dele verantwoordelijk voor de Palestijnse tragedie, maar de Arabieren zien de holocaust niet, en dan kun je geen vrede sluiten met Israël. Ze zien de holocaust als een zionistische mythe, deels doordat Israël de holocaust misbruikte voor politieke doeleinden” (onderstreping door mij. JMS).

Die uitspraak legde ik eens tijdens een bezoek aan Jeruzalem voor aan mijn vroegere collega, de Palestijnse predikant Naim Ateek (spreek uit: Atiek) NOOT. Ateek woog ieder onderdeel van de uitspraak, dacht er nog eens rustig over na en zei toen met een glimlach: “Ja, Segev heeft gelijk; er is dus nog veel werk aan de winkel, voor beide partijen.”

Ben Goerions dagboek en de archieven.

Amos Oz stelt dan “een eerlijke, rechtvaardige scheiding van Israël en Palestina” voor (21) waarvan de grens in wezen moet overeenkomen met de grens van vóór 1967, maar vertelt daarbij niet dat dit nu juist het voorstel van Saoedi-Arabië en de Arabische Liga was en dat Israël over dat voorstel niet eens wilde praten.

Even verder (23-24) komt dan de uitspraak: “Israël moet terug naar wat sinds 1948, zelfs al voor 1948, altijd het eerste Israëlische voorstel is geweest: erkenning in ruil voor erkenning, een staat in ruil voor een staat, onafhankelijkheid in ruil voor onafhankelijkheid, veiligheid in ruil voor veiligheid”. Wat een mooie woorden.

Verklaringen van die strekking zijn inderdaad publiekelijk door de Israëlische leider David Ben Goerion, maar we weten nu – of we kunnen althans weten indien we daartoe bereid zijn: uit zijn dagboek en privé correspondentie blijkt overduidelijk dat hij de Palestijnen kwijt wilde, liefst goedschiks maar desnoods kwaadschiks (NOOT).

Oz komt dan te spreken over “de tragedie van de Palestijnse vluchtelingen. (...) U zult misschien een paar moderne Israëlische historici vinden die de schuld bij Israël leggen” (27). Inderdaad. Sinds de Israëlische archieven opengingen valt het steeds moeilijker te ontkennen: de verdrijving van 700.000 Palestijnen in de jaren 1947-1949 werd door de zionistische beweging en daarna door de staat Israël planmatig voorbereid en gewelddadig uitgevoerd. Een van de eersten die een en ander beschreef was Benny Morris in zijn proefschrift (NOOT); hij beschrijft daarin de verwoesting van Palestijnse dorpen en steden, en ook de terreur waarmee de verdrijving gepaard ging maar in die tijd beweerde hij nog dat een en ander “not by design” geschied was. Daarop moest hij later terugkomen (NOOT: War for Palestine). Men

leze Ilan Pappé, The ethnic cleansing of Palestine (NOOT). Dat boek is nu ook in het Nederlands uitgegeven. NOOT. Plus nieuwste boek van Morris.

Vrede?

Aan het eind van dit essay schrijft Oz: “Israël moet erkennen dat het medeverantwoordelijk is voor deze tragedie” (27). Op p. 29 zegt Oz: “Als er voor deze mensen (de honderdduizenden Palestijnse vluchtelingen) geen oplossing komt, zal Israël geen vrede en rust kennen, al heeft het ook een akkoord met zijn burenen”. Dat lijkt me juist.

Het essay eindigt met een fraaie uitsmijter: “De keuze is niet langer of je pro-Israël bent of pro-Palestina, je moet pro-vrede zijn”.

Een paar jaar geleden werd in Nederland actie gevoerd onder het motto *Stop de bezetting*. Een aantal bekende Nederlanders waaronder Jeltje van Nieuwenhoven tekende de lijst. Toen circuleerde opeens een lijst *Coalitie voor de Vrede*. Die tweede actie haalde de eerste de wind uit de zeilen, en dat zal ook de (enige?) bedoeling zijn geweest. De slotzin van dit essay doet me daaraan terugdenken.

Over het tweede essay, *Hoe genees je een fanaticus* - ook de titel van de hele brochure - zal ik veel korter zijn. Om te beginnen enkele citaten.

“Het gaat niet om bezitters tegenover bezitlozen. (...) Het is de aloude strijd tussen fanatisme en pluralisme, tussen fanatisme en verdraagzaamheid”. (35-36)

“Iedereen schreeuwt door elkaar, niemand luistert. Behalve ik. Ik luister soms, want daarmee verdien ik mijn brood” (38)

“De essentie van fanatisme ligt in de wens om andere mensen te dwingen tot verandering (48). In wezen is de strijd tussen de Israëliische joden en de Palestijnse Arabieren geen godsdienstoorlog, al doen fanatici van beide kanten heel erg hun best om er een godsdienstoorlog van te maken. Het is eigenlijk niet anders dan een territoriaal conflict over de pijnlijke kwestie van wie het land is. Het is een conflict tussen gelijk en gelijk”. (52).

Als dat laatste waar was, dan behoeven wij die niet direct bij het conflict betrokken zijn, geen partij te kiezen dan kan ook “Europa” (lees: de EU) zich afzijdig houden en daarmee in feite Israël’s bezetting steunen, met alle onrecht dat daarmee gepaard gaat. Naar ik vermoed, zijn de in Israël verantwoordelijken voor *Public relations*, dan ook gelukkig met deze brochure.

Amos Oz beschrijft zichzelf in *Een verhaal van liefde en duisternis* (NOOT: 7-e druk, Amsterdam 2006, p. 415) als volgt: “In die tijd was ik geen kind maar een verzameling deugdzame argumenten. Een kleine chauvinist vermomd als vredesgezinde. Een schijnheilige, zoetgevooisde nationalist. Een negenjarige zionistische propagandist”.

Ik vraag me af of Oz in de loop der jaren veel veranderd is.

Er zijn profeten in Israël geweest, en ze zijn er nog steeds.

Meestal waren zij in de minderheid, soms werden ze als verrader beschouwd of als fanaticus. Menigmaal probeerde men hen tot zwijgen te brengen, hetzij goedschiks hetzij kwaadschiks. Toch bleven ze hun stem verheffen in kwesties, die niet gingen over gelijk en gelijk maar over recht en onrecht.

Het is mijn diepe overtuiging dat we naar Israël’s profeten dienen te luisteren en dat hun boodschap heilzaam zal blijken te zijn ook voor de staat Israël in onze tijd.

“Sion zal door recht verlost worden, en wie zich daaruit bekeren, door gerechtigheid” (Jesaja 1:26).